

Píše Marie Langerová

(E*forum, 27. 04. 2022)

Výstava ***Světy Jindřicha Chalupeckého*** (Galerie hlavního města Prahy) je – se zřejmým respektem k Chalupeckého autoritě – koncipována jako výzva k dialogu a konfrontacím se současným „světem, v němž žijeme“. Je spíše intervencí do minulosti než tradiční poctou, klade otázky a chce tedy také jak aktivního čtenáře, tak i jistou empatii pro to, co bych nazvala nesamozřejmostí dějin. I pro svět literatury je tak výzvou otevřenou současným způsobům interpretace jejích dějin a postav. Ve výtvarném prostředí má zvláště v posledních deseti letech pojmání dějin umění a hledání jejich nových konceptů razantnější dynamiku.

Chalupecký s kritickou intenzitou zkoumal osudy a smysl umění pro lidský život v nejistotách konce moderny a nesnadných podmínkách dvou totalit, byl seismografem jejich citlivých bodů. Ty tvoří osu výstavy, v kombinaci s životopisnými daty vznikla soustava „kabinetů“, v nichž jsou zachyceny a podrobeny interpretacím a intervencím jak obecně známé okruhy Chalupeckého iniciací (Skupina 42, výběr z poválečného umění; Marcel Duchamp), tak ty méně známé, jako byly Chalupeckého cesty za ruským neoficiálním uměním v sedmdesátých letech (ukázky z díla ruských umělců; interpretace Chalupeckého *Moskevského deníku* od Václava Magida). Anebo témata, která jsou v Chalupeckého projektech přítomna latentně, dnes vystupují do popředí a jsou vystavena kritickým přístupům i ve vztahu k moderně a jejím proklamacím budoucnosti – jako jsou umělecká média, komunikace s veřejností, feminismus.

Je zřejmé, že jde o širší projekt, založený na průzkumu archivu i úvahách, jak „myšlenkové koncepty“ vůbec prezentovat, aniž by zůstalo u pouhé ilustrace životopisných dat – problematika kurátorství je také důležitou součástí doprovodného diskusního programu. Výstavní projekt (architektura studia Richarda Loskota) je přitom velkoryse minimalistický, vlastně pracuje s náznakem, dotekem pohledu, který nás přivádí k místům, od nichž můžeme pokračovat vlastní cestou (anebo ne), a také sdílet či polemizovat s jejich předvedením současnými umělci. Tak se prolínají v interpretacích těchto uzlových bodů konkrétní události s abstraktními přístupy, vhléd do kunsthistorikova soukromí (nastíněné prostory bytu; instalace vycházející z přátelských kontaktů a korespondence /výzkumný projekt – instalace Triple Candie *Neznáme Henryho Chalupeckého*, korespondence s Dickem Higginsem, Fluxus, šedesátá léta/) i do domací, intimní sféry života (nástěnná projekce Anežky Minaříkové a Marka Nedělky *Elegie za Jindřichem Chalupeckým* od Jiřiny Haukové, básničky a manželky, prolamující ve své poezii dobové hranice věčnosti a intimity) s reflexemi i kritickými alternativami jeho teoretických konceptů. Osobní jazyk střídají věcná pojednání, popisy, performance i intervence, jejichž východiskem a směrem zůstává

při vši rozrůzněnosti přece kardinální výše zmíněná Chalupckého otázka po smyslu umění pro člověka a „svět“, v němž žije. Tento „svět“ je dnes výrazně jiný: soustředěný k síti, komunikačnímu systému, který určuje „horizont rozumění“ a který prošel a prochází prudkými proměnami. Ale právě tím klade také nároky jazykům umění a provokuje i snahy systemizovat, racionalizovat chaos, pohybovat se v záplavě a neztratit svou identitu, nemizet a nenechat se ovládat. Jsou tu tedy ještě vůbec nějaké možnosti nacházet oporu vlastních budoucností v minulém, v paměti? Jako by i při těchto všech otázkách a problémech přece svět Chalupckého na výstavě ožíval, nabýval na intenzitě – právě proto, že ukazuje také všechny nejistoty, obtíže sebeidentifikace, ale vlastně i spontánní solidaritu s jiným.

Coby třicátník položil Chalupcký ve stati *Svět, v němž žijeme* (1940) otázku: „Co je člověk, ne-li ten, kdo se pocituje a nikdy neporozumí?“ Mluví o člověku jako o „úžasné události“ a „tragickém hrdinovi“, který má odvalu být sám sebou a „cítit, jen proto, aby byl znovu a znovu dán v plen prapůvodního zmatku“. Jsou to otázky, které otevírají přítomnost v její historické naléhavosti. Právě tento aspekt, tento způsob vjemu přítomnosti a jejího otevření dějinnému vědomí vůbec umožňuje konfrontaci současného umění s pocity, které provokovaly také Chalupckého výzvy a snahy hledat nově skutečnost, jimiž se manifestovala Skupina 42. Ale také otevření teoretických a kurátorových konceptů umění budoucnosti. Čteme je dnes jinak? A jak? Esteticky? Politicky? A s jakou mírou sebe-vědomí?

Prohlídku kabinetu s výběrem drobných raných kreseb umělců Skupiny 42 Kamila Lhotáka, Františka Hudečka, Jana Smetany a Jana Kotíka znesnadňuje příšeří, jejich potmělost a z dnešního pohledu vlastně poklidnou nostalgii jako by překřikovala současnost. Jako gesto hledačky jazyka jsem přečetla reflexi Chalupckého *Expresionistů* (Jaroslava Haška, Jakuba Demla, Richarda Weinera a Ladislava Klímy) v prostorové instalaci Anežky Hoškové *Omnia flammis data*, která divnost a zadrhlost jejich jazyka i Chalupckého pojem exprese převedla v ornament – s odkazem k historické ornamentice i současným novoromantickým subkulturám a směrem k „temné emocionalitě“ a extrémním vnitřním prožitkům, jež se mohou blížit Chalupckého vyhraněnému pojetí. Vlastně i v jakémsi odpovídání a korespondenci s koncepcí dalších kabinetů současného umění, které opakovaně kladou otázky „světu, v němž žijeme“, v sériích vymezování i navazování. V časově širším horizontu ji předvádí kabinet, v němž se promítá záznam divadelního představení *Svět, v němž žijeme?*, uskutečněného v hotelu Opera v roce 2020, k němuž byly předlohou úryvky z textů a dopisů, publikovaných nyní v původním rozsahu v novinové příloze k výstavě. Noviny jsou zřejmě jakousi součástí postupné katalogizace – k dispozici je také kniha *Příběh Jindřicha Chalupckého* (text Tomáš Pospiszyl), shrnující orientační životopisná a uměleckohistorická data (na příští rok se pak chystá hutnější monografie, připravovaná kurátory).

Právě noviny jsou zajímavou čtenářskou položkou, která nabízí různé úhly pohledů a místa vymezování z hlediska současnosti. Texty, v nichž podstatnou část tvoří zmíněné dopisy psané (na výzvu kurátorů) Chalupckému z budoucnosti, mne zaujaly

i ostrým sebeviděním, hledáním vlastně až jakési nové programovosti. Zajímavé je to, jaké body z Chalupického „programu“ tu vystupují do popředí: odmítnutí moderních obav z racionalizace, která ústí v automatizaci člověka a života – a jež se dnes některým ukazují jako scestné, protože i současné technologie, současná každodennost, pobyt v síti se ukazují právě i ve své iracionalitě, jako život v chaosu, který nutí člověka třídit, pojmenovávat a zažívat neustálé proměny (Jan Bělíček). Medialita, síť a komunikační záplava se tak ukazují jako hrozba i výzva a jako nový „horizont možností“ (Václav Magid). Vliv technologií – i nejistota o tom, kdo koho vlastně používá i proměňuje („Myslíme si, že komunikujeme, zatímco jsme komunikováni. Je to ale tragické?“), proznívají ze zmíněných dopisů a textů. Spolu s divadelním představením – i v jeho kýčovitosti – jsou tyto texty možná nejkompaktnější odpovědi na Chalupického teorie úředu umělce, umění jako nedosahování a jako neustálého hledání cesty (bez cíle a nových začátků). Ve vyjádřeních současných umělců jsou čitelné rozporné názory – včetně obav ze sebeztráty v současném světě –, zaznívá i ostrá kritika, vymezující se vůči tomu, co Chalupického myšlení zakládá (např. mytické pojetí umění, spisovatelka Petra Hůlová zase směřuje své výtky třeba k teoretikovu městskému vidění, které vymazává venkov), nastiňující, co ve způsobu teoretikova myšlení absentuje či funguje náznakově (jemně a s přehledem se tak Martina Pachmanová věnuje jeho vztahu k feminizmu; současné akční postoje k situaci žen v umění prezentuje důrazně francouzská umělkyně Julie Béna, žijící v Praze). Pro konfrontační notu expozice i pro určitou orientaci v úvahách o současných uměleckých přístupech však pokládám za zvlášť důležité téma paměti a dějinnosti, ke kterému se ve svých textech vyjadřují Tereza Matějčková a vlastně programově a v intenci Chalupického „úkolů“ i Václav Janošík. Jeho text zřejmě s největší mírou vzhledu právě také do historického kontextu Chalupického teorií a aktivit shrnuje, co považuje pro dnešní umělce za odlišné i podnětné – a odtud formuluje pozice a možnosti současných umělců. Otázka paměti a pojmového uchopení Chalupického „světa“, vedle člověka, individua v současném „systému“ a schopnosti vzájemných komunikací, ústí v pojednání Terezy Matějčkové v otázku „Máme tedy vůbec ještě dějiny?“. A jako jistý pandán k Chalupického tragickému hrdinovi před nás staví dnešní obraz: „Vzýváte tragického hrdinu, který žije z napětí mezi Bohem a nicotou a jemuž nechybí odvaha nerozumět. Nevím, jak moc je tento vzhled přesvědčivý. Oidipus ještě nevěděl, kdo je pachatel, a tak se jej vydal hledat. My však už víme, že viníkem je Oidipus, tedy my. Nejenže víme dopředu, dopředu i cítíme. Ještě než jsme jednali, cítíme ránu, kterou si tím způsobíme. Nejednáme z touhy začít znovu. Jednáme ze zranění, které bychom si způsobili, kdybychom šli po jiné cestě. Všechno víme, všechno jsme zažili a víme a víme i to, že dokola budeme recyklovat nejen odpad, ale i chyby.“

Právě jako – dá se říci – dějinnou výzvu koncipoval svou úvahu Václav Janošík, a to také se zřejmým vědomím společenského dosahu, ze kterého rostly Chalupického projekty a které současné umění postrádá. Jeho výzva vrátit se k veřejnosti navazuje na Chalupického starost o jazyk, – a s potřebou nalézt opravdovou komunikaci, která by utvářela představu svobody s respektem ke vzájemnosti a sdílení. Zní dnes možná ještě patetičtěji než kdysi Chalupického výzva k návratu do každodenní přítomnosti, –

s událostmi, které náhle vstoupily do dnešních úvah o „světě, v němž žijeme“. Zvlášť když se kromě starosti o jazyk umění dostává na úzkost, deprese, smutek – které i Chalupecký znal jako transformativní – pokud nás přimějí se katapultovat ze soukromí a vstoupit do dialogu s respektem k jinakosti (Janoščík: *Svět, ve kterém jsme žili*). Z *Manifestu hledačů světů*, v nichž by bylo k životu Karin Kottové a Matěje Samce, který formuloval zadání pro tuto korespondenci mezi minulostí a budoucností, pak v souběhu s výše řečeným vane smutek z nějaké ztracenosti v dějinách, ale naštěstí i tragikomický a snad i trochu ironický sebezpyt „hledače“: „Navzdory tomu, že omíláme klišé o tom, kterak se musíme poučit z dějin, nechceme-li je opakovat“, jsme zacykleni a opakujeme, recyklujeme... Na rozdíl od moderních obav z racionalizace a automatizace je současný svět technologií nahlédnut či navrhnout ve své rozporuplné iracionalitě – nikoli jako systémový řád, ale naopak jako neřád, který současné hledače fascinuje, až hypnotizuje. Jestliže „člověk dnes patří k systému, který mu ve všech směrech uniká“, v němž se ztrácí, v němž zaniká jeho individualita – není to vlastně pocit, který stojí v podivuhodné blízkosti k rezervě, kterou ponechal Chalupecký budoucím umělcům?

Tato rezerva se ukazuje z mnoha míst a v různých podobách. V realizaci nedonošených nápadů i v promýšlení koncepčních řešení Chalupeckého témat – v tomto ohledu je vyústěním, ba vyvrcholením výstavy rekonstrukce fragmentu *Velkého skla* podle Marcela Duchampa a Jindřicha Chalupeckého, kterou vytvořil Richard Loskot.

Do konfrontací s minulostí zasáhla prudce událost války: kurátoři reagovali manifestním prohlášením, odmítnutím zápůjčky z moskevského Muzea moderního umění (vztahující se k Chalupeckého cestě za ruským neoficiálním uměním v sedmdesátých letech; obrazovou rekonstrukci Chalupeckého *Moskevského deníku* vytvořil Václav Magid, 2021–2022), což sice redukovalo ruský kabinet, ale přece otevřelo i dnes zajímavá srovnání (jsou tu mj. obrazy Vladimira Jakovleva ze šedesátých let, který podle Chalupeckého plnil „program kosmické vizuální intuice“ a věnoval mu esej *Zázrak vidění*, Eduarda Štejnberga či Viktora Pivovara, dnes rovněž žijícího v Praze, kabinet kurátoroval Tomáš Glanc). A také výzvou, aby se ruští a ukrajinští umělci vyjádřili k současné politické situaci. Ruská umělkyně žijící v Praze Tatiana-Sofie Sorokina a ukrajinské/pražské umělkyně Darja Lukjanenko, Masha Kovtun, Olga Krykun se rozhodly na protest proti válce odstranit svá díla z výstavy. Ale jak změnila a bude dále měnit tato událost války náš pohled na minulost i budoucnost světa, v němž žijeme?

Nakonec jsem vstoupila do sálu Čítárny: od stolu s ukázkami Chalupeckého textů je výhled do vedlejšího sálu – perspektivu pohledu udávají okno a linie, které vedou od textu k popisovanému obrazu. Tento pohyb mezi texty a obrazy přibližuje teoretikův postřeh pro zvláštnost děl jeho oblíbených umělců: „Její kresby mi utkvěly v paměti pro svou zvláštní přísnost. Tato výtvarná přísnost se ukázala podmínkou další její práce. Dříve než o umění jde v nich o pravdu. Začínají ve světě, který nemá ještě řád a v němž člověk ještě nevstoupil ve svá práva. Nikde není jistoty: není tu ještě mravní autority, neplatí ještě lidský rozum, krasocit ještě nezačal rozeznávat. Umělecké dílo

pojímá do sebe jevy tohoto zmateného světa, aby se stalo hieroglyfem ducha, který tento svět přesahuje," píše o výstavě Naděždy Plíškové v Ostravě v roce 1982. Můžeme pozorovat, jak se i do těchto pozdních textů promítá Chalupeckého krédo člověka sympatického a usilujícího o sebe-uvědomění ve zmateném světě. Obrazy, objekty, fotografie a záznamy z akcí umělců Mikuláše Medka, Vladimíra Boudníka, Evy Kmentové, Jaroslava Vožniaka, Jiřího Balcara, Adrieny Šimotové, Karla Nepraše, Aleny Kučerové, Jiřího Koláře, Ladislava Nováka, fotografie a záznamy z akcí Jana Mlčocha a Jana Štembery... také přes připomínku slavné éry Špálovky v příběhu Jindřicha Chalupeckého, vlastně znovu vybízí každého diváka a čtenáře k jakési generální, osobní konfrontaci s tím, co minulo a co přebývá.

Světy Jindřicha Chalupeckého, výstava, Galerie hlavního města Prahy, 16. 3.-19. 6. 2022, ve spolupráci se Společností Jindřicha Chalupeckého; kurátoři Tereza Jindrová, Karina Kottová, Tomáš Pospiszyl, kurátor ruské sekce Tomáš Glanc, kurátoři za GHMP Helena Musilová, Jakub Král. - *Noviny Světy Jindřicha Chalupeckého* vydala Společnost Jindřicha Chalupeckého; úvod Tomáš Pospiszyl, texty Jindřich Chalupecký, Vasil Artamonov, Jan Bělíček, Petra Hůlová, Václav Janoščík, Karina Kottová, Markéta Magidová, Tereza Matějčková, Terezie Nekvindová, Martina Pachmanová, Matěj Samec, Tereza Semotamová, Adéla Součková, Roman Štětina. - Knihu *Příběh Jindřicha Chalupeckého* vydala Společnost Jindřicha Chalupeckého 2021, text Tomáš Pospiszyl, ilustrace Tereza Bartůňková, grafický design Tomáš Marko.

www.ipsl.cz